

stego głębokiego zaangażowania, które znalazło tak wymowny wyraz w opisanych wyżej dramatycznych okolicznościach. I można z całą odpowiedzialnością dodać, że taka postawa Prymasa uwierzytelnia jego wszystkie działania, zarówno na polu wyrafinowanej dyplomacji w gabinetach polityków, jak i na polu naukowych dociekań i duszpasterskich inicjatyw, jak również w sferze zwykłych codziennych kontaktów z tymi, dla których był Ojcem i których nazywał swoimi Dziećmi” (s. 10-11).

Warto także z naciskiem zauważyć, że „drugą kategorią, której najczęściej obok słowa «naród» używał Prymas Polski w swoim nauczaniu religijnym, jest słowo «ojczyzna». I w zasadzie na tym pojęciu koncentrował swoje teologiczno-historyczne rozważania, w których widział przyszłość Europy jako wspólnoty ponadpaństwowej, jako «Europy ojczyzn». Nie Europę narodów a właśnie ojczyzn” (s. 139).

Wreszcie warto w tym kontekście zauważyć, że procesy integracyjne Europy nie pomniejszają roli i funkcji narodu, choć są tu zróżnicowane interpretacje. Stąd warto bardziej wyraźnie przywołać przemyslenia kard. Stefana Wyszyńskiego, Prymasa Polski w tej dziedzinie. Jest to pouczające odwołanie się do historii, realizm teraźniejszości oraz przepełniona nadzieją i miłością wizja ku przyszłości. On pragnie powiedzieć wiele i na dziś, każdemu obywatelowi i całej społeczności Polaków.

Ks. Andrzej Franciszek Dziuba

Antoni Jozafat Nowak OFM, *Identyfikacja postaw*, Lublin 2000, ss. 250.

Praca wnosi znaczący wkład do prawidłowego zrozumienia życia duchowego współczesnego człowieka. W polskiej literaturze tego przedmiotu niniejsze opracowanie jest nowością. Autor, znawca psychologii człowieka, umiejętnie połączył dwie dyscypliny naukowe: psychologię i teologię życia duchowego. Dlatego przedstawia przebieg życia wewnętrznego dotyczący w swoim rozwoju sfery psychicznej, duchowej i somatycznej.

W recenzji zwrócę uwagę na te elementy pracy, które z punktu teologii duchowości posiadają szczególne znaczenie. Mam tu na myśli najpierw pojęcie doświadczenia mistycznego, określenie kryteriów norm życia mistycznego. Autor, w swoich rozważaniach, wychodzi od przedstawienia normy psychicznej i statycznej. Pierwsza zawiera reguły zachowania i wzorzec postawy, które czerpią swoją treść z normy społecznej. Nie można zatem oceniać życia psychicznego nie uwzględniając kultury, środowiska, w jakim wyrósł człowiek. Przeciwnie jest norma druga – statyczna (wyliczona, średnia, przeciętna, abstrakcyjna), która pomaga oceniać model zachowania konkretnego człowieka. Ale najważniejsza jest norma trzecia – eklezjalna, wyrażająca się w ustawicznej trosce człowieka o integrację wzorca postawy i reguł zachowania w przymierzu osoby ludzkiej z Osobą Chrystusa. Stąd też model zachowania (osobowości) może często odbiegać od wartości osobowej Chrystusa, przyjmując popełnienie grzechu. Wówczas osoba ludzka wszczepiona w Chrystusa w sakramencie chrztu świętego nie wytrzymuje dysharmonii wobec Niego z powodu zaistniałego grzechu i dlatego szuka integracji korzystając z sakramentu pokuty.

W swojej refleksji Autor zwraca też uwagę, co jest bardzo istotne, że zachodzi różnica pomiędzy upojeniem duchowym (stanem mistycznym), a stanami o treści duchowej, które są zauważalne u psychotyków. Dwa zjawiska psychiczne mogą przynależeć do tej samej kategorii, to jednak jedno jest oceniane jako normalne, drugie natomiast jako patologiczne. Chociaż przebieg tegoż życia duchowego jest identyczny, to u psychotyków mamy do czynienia z rozszczepieniem osobowości, a u mistyka występuje integracja osobowości. W dalszej części książki Autor podaje objawy rozpoznania prawidłowego stanu mistycznego człowieka.

W rozdziale VI zatytułowanym „postawa psychotyczna” o. A. Nowak porusza bardzo trudny problem w życiu mistycznym, tj. ekstazy. Albowiem ekstaza z punktu teologii duchowości może być elementem doświadczenia mistycznego, natomiast doświadczenie mistyczne może istnieć bez ekstazy. Zanim Autor omówi działanie władz człowieka w stanie ekstazy z punktu psychologicznego prezentuje definicję ekstazy, obraz historyczny ekstazy w życiu różnych świętych.

Ekstaza wyraża łączność mistyka z Chrystusem, która jest wyrazem głębokiego życia duchowego i dojrzałości osobowej, harmonii życia wewnętrznego z życiem zewnętrznym, charakteryzuje się miłością Boga i człowieka. Ekstatyk wykazuje integrację osobowości i wielką aktywność. Dlatego – jak stwierdza Autor – ekstaza nie posiada podłoża psychotycznego. Ekstatycy są posłuszni nauczaniu Kościoła. W przeciwnym przypadku, ci co krytykują Kościół, z reguły nie przyjmują pouczeń kierownika duchowego i nie pozwalają się prowadzić przez innych, a ich postawa świadczy o pewnych skłonnościach psychotycznych. Często w życiu chrześcijan może pojawić się pseudomistyka połączona z fałszywą ekstazą. Nic też dziwnego, że o. A. Nowak podaje kryteria psychotyczne, psychologiczne, które pozwalają odróżnić ekstazę eklezyjalną (prawdziwą) od ekstazy, której doświadcza człowiek w postawie psychotycznej. Ponieważ kryteria fałszywej ekstazy często zbiegają się z kryteriami norm życia mistycznego. Dodaje jeszcze Autor kryterium oceny obowiązków rozpoznania prawidłowej postawy ekstatyka. Dlatego ujęcie ekstazy jest interdyscyplinarne, głęboko sięgające do teologii i psychologii. To opracowanie ekstazy stanowi bardzo ważną część pracy, ponieważ Autor podejmuje powyższe zagadnienie w sposób odważny, twórczy i nowoczesny. Tym samym Autor odrzuca wszelkie psychologiczne teorie ukazujące ekstazę jako zjawisko patologiczne. Tutaj więc o. A. Nowak wykazał umiejętność obiektywnego przedstawienia ekstazy i przeciwstawienia się apersonalnemu, naturalistycznym koncepcjom ujmowania nadprzyrodzonego zjawiska ekstazy. W pełnym rozwoju życia duchowego – jak już zaznaczono – wyraża ona harmonię psychologiczną człowieka z jego integracją w Chrystusie.

Bardzo ciekawym zagadnieniem, ukazany w rozdziale VII, jest opętanie człowieka, gdyż zawsze istnieje możliwość otworzenia się człowieka na wpływ szatana i wejście w jego obszar działania. Autor stawia ten problem na krawędzi aktywności szatana i zjawisk występujących u ludzi psychicznie chorych. Stąd też ustala kryteria, w świetle których można wydać sąd oparty o dane psychologiczne, psychiatryczne i parapsychologiczne - wymienia cztery zasadnicze kryteria. Porusza również aspekt historyczny egzorcyzmów i opętań, problem lęku występujący w atmosferze sprawowania egzorcyzmu, opętanie a histeria. W końcowych wnioskach dochodzi do bardzo istotnego stwierdzenia, że opętanie należy widzieć tam, gdzie człowiek lub grupa ludzi walczy z Kościołem.

Treść tekstu, tematyka, jest paląco aktualna, ponieważ wychodzi naprzeciw wielkiemu zapotrzebowaniu. W tym zakresie istnieje głód poznawczy na właściwe wyjaśnienie kontrowersyjnych zjawisk życia mistycznego. Autor uczynił to wyczerpująco. Ukazał te zagadnienia mające charakter nadprzyrodzony, a więc tajemny, według najnowszej myśli psychologicznej w wymiarze duchowości eklezjalnej. Dlatego ta publikacja może przyczynić się do podniesienia edukacji spowiedników, kierowników duchowych, ojców duchownych, mistrzów nowicjatów, a także pedagogów, psychologów, socjologów i psychiatrów. Powinna ona również zainicjować dyskusję, która w przyszłości wyjaśniałaby sporne problemy mistyki istniejące na krawędzi życia nadprzyrodzonego i chorób psychicznych. Spełni ona ważną rolę dziś, gdy istnieją różne koncepcje ukazujące w fałszywym obrazie mistykę będącą głębokim życiem wewnętrznym w jedności z Bogiem.

Ks. Stanisław Urbański

Ks. Stanisław Urbański, *Mistyczny świat ducha*, Warszawa 2000, ss. 200.

Książka ks. Stanisława Urbańskiego, pierwszego w Polsce doktora habilitowanego z teologii duchowości, ukazała się we właściwym i ważnym momencie, bo przed kanonizacją s. Faustyny, która odbyła się 30 kwietnia 2000 roku w Rzymie. We wstępie książki Autor napisał: „Badania naukowe dotyczące mistyki, przeżyciowej w ogóle, jak również i Faustyny wymagają znajomości teologii mistycznej, zwłaszcza klasycznej, aby można było prawidłowo odczytywać doświadczenie Boga w konkretnym i duchowym życiu człowieka. Dlatego do przeżycia mistycznego doświadczenia potrzeba podchodzić z wielką znajomością rzeczy, by uniknąć wyłącznie interpretacji psychologicznej, socjologicznej, skrajnej negacji lub przesadnego zachwycenia. Niedocenianie teologii mistycznej w Tradycji spowodowało izolację od uprawiania jej na uniwersytetach aż do 1929 roku (...). Fenomenologiczny zaś opis przeżyć mistycznych jest przeważnie mniej lub więcej udaną wizją literacką bez odkrycia zasad i przyczyn, z których one wypływają, treści oraz praw, które nimi rządzą”.

Jest to ważne stwierdzenie. Autor słusznie zwraca uwagę, że interpretacja zjawisk mistycznych powinna być dokonywana w ramach klasycznej teologii mistycznej, a nie fenomenologii czy psychologii. Dziś bowiem obserwujemy niebezpieczne tendencje psychologizacji sfery zjawisk i przeżyć mistycznych. Jest to metodologiczne i epistemologiczne nieporozumienie i błędne podejście, ponieważ psychologia nie wystarcza do zrozumienia tej sfery zjawisk, chociaż może być pomocna. Niestety, tendencji tej ulegają teologowie zachodni, a również częściowo polscy. Redukowanie bogactwa życia duchowego do sfery emocjonalnej, potrzeb psychicznych, nieświadomych lub podświadomych pragnień i motywów jest metodologicznie błędne i wypacza sens oraz istotę tak delikatnej materii. Paweł VI powiedział: „Oryginalność działania mistycznego należy do najdelikatniejszych i najbardziej złożonych zjawisk psychologicznych” (homilia *Noi abbiamo conferito*, 1970). Przykładem skrajnej interpretacji jest casus Stojnowskiego, który przeżycia mistyczne s. Faustyny interpretował w duchu freudowskim. Trzeba mieć świadomość, że wszystkie tzw. objawienia